

TIP HABERİ**MEDICAL NEWS****SVH'NİN TARİHÇESİ: İBN-İ ŞERİF VE BALZAC'TAN İKİ TEDAVİ ÖRNEĞİ****Çağatay ÖNCEL****Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı, DENİZLİ****ÖZET**

Antik çağlardan günümüze serebrovasküler hastalığın (SVH) tarihçesini anlatmayı, tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Hekimi İbn-i Şerif'ten ve Balzac örneği ile 19. Yüzyıl Fransa'sından SVH'nin tedavisi hakkında iki örnek vermeyi amaçladık.
Anahtar Sözcükler: SVH, tarihçe.

HISTORY OF CVD: TWO THERAPY EXAMPLES FROM IBN-I ŞERİF AND BALZAC**ABSTRACT**

We aimed to explain history of cerebrovascular diseases (CVD) from antique times to our date by giving two examples from history; first is an Ottoman physician Ibn-i serif and the other is Balzac from 19th century France.

Key Words: CVA, history.

Serebrovasküler Hastalık (SVH) ilk olarak Hipokrat (M.Ö 460-370) döneminde tanımlanmıştır. Konvülsiyon ve parezi bulguları apopleksi (Ani vurma, çarpma) olarak isimlendirilmiş olup, bu isimlendirme son yüzyıllara kadar kullanılmıştır. Hipokrat; kişinin başına aldığı travmanın sonucunda, travmanın karşı tarafında kuvvetsizlik ortaya çıkabileceğini bildirmiştir. Tanımladığı olgulardan birisi; sağ kolunda kuvvetsizlik ve konuşma bozukluğu olan bir hastadır. *Bu hastanın literatürdeki ilk afazi tablosu olabileceği düşünülmektedir* (Resim I) (1,2).

Kapadokya'lı Arateus (2. yy.) *parezi* kelimesini tanımlamış ve kullanmış, paretik ekstremitenin katılaştığını (spastisite) bildirmiştir. Arateus aynı zamanda Diabetes kelimesini ilk kullanan ve hastalığı tarif eden hekimdir. Galen (129-201) ise apopleksi ile ilgili şu 4 farklı klinik bulguyu tanımlamıştır:

1-Apopleksi atağının şiddetine bağlı olarak değişen nabız

2-Solunum özelliğinin derin uykudaki gibi olduğu

3-Bilinç kaybı

4-Konuşmada bozulma

Galen, sadece nabız ve solunumda

değişikliklerin olduğu apopleksi olgularının hafif olgular olduğunu ve düzeldiğini, ağır bulgularla seyreden olguların öldüğünü bildirmiştir. Bu dönemlerde hastalıkların nedenlerine yönelik, Hipokrat'a atfedilen *humoral teori* geçerliydi; yani hastalıkların vücuttaki 4 sıvının (Kan, sarı safra, kara safra, balgam) dengesizliğinden kaynaklandığı düşünülürdü. Apopleksinin nedeni de bu şekilde açıklanmaktaydı (1,2). Emessa'lı Nemesius (4. yy.) *bölme* doktrinini ortaya atmıştır, buna göre beyinde üç bölme vardır:

1. Bölme frontal lob; görme ve duyu ile ilgili,

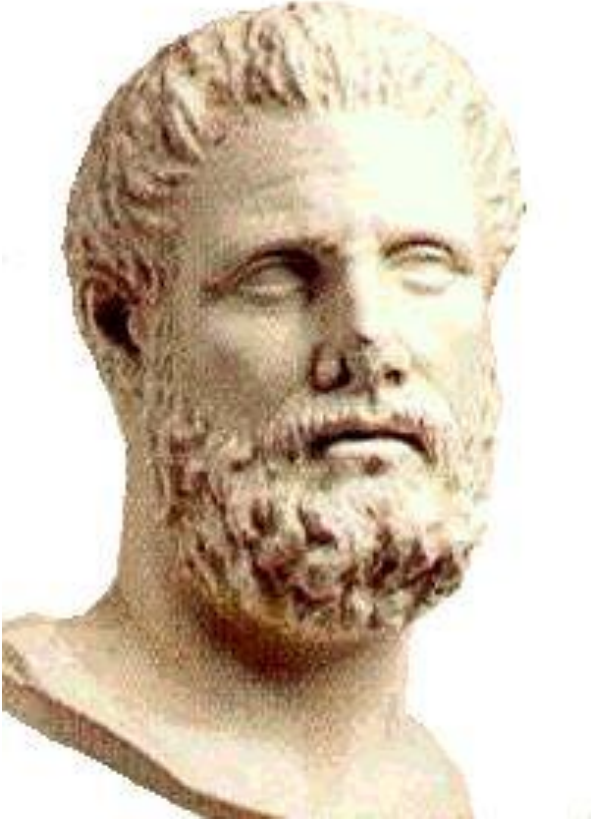
2. Bölme 3. Ventrikül; mantık ile ilgili,

3. Bölme arka beyin; bellek ile ilgilidir.

4-9. yy.'larda apopleksi hakkında gözlem yoluyla bilgiler zenginleştirilmiştir. Ege'li Paulus (625-690), tüm vücutta kuvvetsizlik ve hissizliğin olduğu birinci tip, vücudun yarısında kuvvetsizliğin olduğu ikinci tip ve sadece bir ekstremitenin tutulduğu tip olmak üzere üç tip apopleksi sendromu tanımlamıştır.

Hemipleji terimini ilk olarak kullanmıştır. Tıp tarihine ilk kanser ameliyatını yapan hekim olarak geçen İran'lı hekim Ali bin Abbas (932-994) bölme hipotezini geliştirmiştir; apopleksinin her üç bölmenin de tutulumuyla ortaya çıkabileceğini

Öncel

Resim I. Hipokrat (M.Ö.460-370)

daha ayrıntılı anatomik tanımlamayla iddia etmiştir. İbn-i Sina (980-1037), Ali Bin Abbas'ın bölme teorisini daha da genişletmiştir. Antik çağlardan bu çağlara kadar geçen süreçte apopleksi hastaları genellikle pek tedavi edilmez, kendi hallerine bırakılırdı. Ya da kan alma, kusturma, müshil tedavisi gibi tedavi yöntemleri uygulanırdı. Geç ortaçağda da (11-15 yy.) hekimler apopleksiyi tedavi edip etmeme yönünde ayrılığa düşmüşlerdir. Bazı hekimler hastayı kendi haline bırakırlarken, bazıları az önce bahsedilen yöntemlerle hastaları tedavi etmişlerdir (1-3).

Rönesans döneminden itibaren gelişmelere bakacak olursak 16-20.yy'lar arasında, son 2000 yıla göre çok hızlı bir ilerlemenin olduğunu görüyoruz. 16. yy.'da ünlü anatomist Padua Üniversitesi'nde Vesalius, Galen'den beri süregelen anatomi anlayışını değiştirmiş ve insan kadavrası diseke ederek, gözlemlerini 1543 yılında, insanlık tarihinin en önemli kitaplarından birisi olarak kabul edilen *De humani corporis fabrica* isimli kitabında

Türk Beyin Damar Hastalıkları Dergisi 2012 18:2; 31-34

yayımlamıştır (Resim II). Beyin kan dolaşımı ilk olarak bu kitapta çizimle gösterilmiştir. Vesalius'un öğrencisi Fallopius (Fallop borusunu tanımlayan kişi) 1561 yılında *Observationes Anatomica* isimli kitapta beyin damarlarını çizmiş ve Willis poligonunu tanımlamıştır. *Stroke* kelimesi ilk olarak 1599 yılında kullanılmıştır. 1660 Yılında İngiliz hekim Thomas Willis, Willis poligonunun fizyolojik rolünü ve geçici iskemik atakları tanımlamıştır (3). Alman Jacob Wepfer 1658 yılında karotis aterosklerozunu tanımlamış ve inmenin bir nedeninin bu olduğunu ileri sürmüştür. Von Swieten 1754 yılında inmenin etiolojisinde kardiyak embolinin de rol oynadığını ileri sürmüştür. Beyin hemodinamiğini açıklamaya yönelik Monroe-Kellie doktrini 1783 yılında ortaya atılmış, ön planda romatolojik çalışmalarıyla tanınan İngiliz hekim Heberden 1802 yılında geçici iskemik atakları daha ayrıntılı bir şekilde tanımlamıştır. 1812 Yılında İngiliz hekim Cheyne apopleksi ile ilgili yazdığı bir kitapta ilk olarak

Resim II. Vesalius'un ünlü anatomi kitabı *De Humani Corporis Fabrica*

subaraknoid kanamanın çizimini yapmış, aneminin SVH'ya yol açabileceğini tesbit etmiş, adıyla anılan solunum tipini tanımlamıştır. Görüldüğü gibi 17. yy.'dan itibaren SVH'nın fizyopatolojisini anlama yolunda önemli aşamalar kaydedilmeye başlanmıştır (1-4). Ondokuzuncu yüzyılın 2. yarısına gelindiğinde Alman hekim Rudolf Virchow'un (Resim III) nörolojik bilimlerde (1821-1902) bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Hipokrat'tan 18-19. yy.'lara kadar geçerli olan *humoral sıvı patolojisi* kuramı 18. yy.'ın ikinci yarısında Morgagni'nin öncülük ettiği *hücresel patoloji* kuramı ile yer değiştirmeye başlayacaktır (4). Virchow'un önemi; hücresel patoloji kuramını bilimsel temellere dayandırması ve hastalıkların hücresel düzeydeki değişikliklerden kaynaklandığını mikroskopik incelemelere dayandırarak modern patolojinin de temelini atması olmuştur. SVH alanındaki çalışmaları; emboli-trombüs mekanizması, karotis trombüsünün körlüğe yol açabileceği ve intrakraniyal kanamalar üzerinedir.

Resim III. Rudolf Virchow (1821-1902)

Charcot ve öğrencisi Duret 1874 yılında beyin damarlarının ayrıntılı haritasını yayımlamışlardır. 1890 Yılında Sherrington ve Roy beyin oteoregülasyonu ile ilgili çalışmalarını yayımlamışlar ve beyin fizyolojisi üzerine önemli bilgiler aktarmışlardır. 20. yy.'ın başında, başta Alzheimer, Chiari, Binswanger olmak üzere bir çok araştırmacı nöro-histopatoloji alanında önemli gelişmelere imza atmışlardır. 1927 Yılında Portekizli Nörolog Moniz serebral anjiyografiyi geliştirmiştir (3). 1953 yılında ilk endarterektomi yapılmış, 1969'da B-mod ultrasonografi ile karotis arteri görüntülenmiştir. 1973'de bilgisayarlı tomografi büyük bir devrim yapmış, yine 1970'lerde salisilik asit SVH tedavisinde kullanılmaya başlanmış, 1980'lerden itibaren çeşitli antiagreganlar geliştirilmiştir. 1990'larda NASCET, ACAS çalışmaları yapılmış, 1990-2000'lerin başında trombolitik tedavi yürürlüğe girmiştir (3). Özellikle 20.yy.'ın son dekadlarında ve 2000'li yılların başlarında moleküler biyoloji ve genetiğin de gelişmesi ile SVH'nın sınıflandırılması ve patogeneze ait önemli aşamalar kaydedilmiştir. Ancak bilinmeyen şeyler halen çoktur.

SVH'nın bu özet tarihçesinden sonra tarihten iki tedavi örneğini buraya taşıyacağım. İlki, İbn-i Şerif'in yazmış olduğu *Yadigar* adlı kitaptan: Onbeşinci yüzyılda Osmanlı coğrafyasında yazılmış olan önemli tıp kitaplarından birisi *Yadigar*'dır. 1425 Yılında Türk hekimi İbn-i Şerif tarafından yazılmış ve dönemin Bursa vilayetinin yöneticisi Umur Bey'e sunulmuştur. İbn-i Şerif'in hayatı hakkında az şey bilinmektedir; gençliğinden beri hekimlik yaptığı, İslam tıbbını iyi bildiği, kitaplarını yazarken İbn-i Sina, İbn-i Baytar gibi büyük hekimlerin kitaplarından faydalandığı bilinenler arasındadır. Geleneksel tıp anlayışı çerçevesinde yazılmış olan ve kolay anlaşılabilir *Yadigar*, döneminde popüler bir kitap olmuş ve bir çok nüshaya erişmiştir. İlk türkçe tıp kitaplarından biri olan *Yadigar*'da beslenme, yiyecek ve içecekler, giyecekler, uyku, yıkanma gibi sağlıklı yaşam konularında önerilerin yanı sıra hastalıklar ve bunların tedavileriyle ilgili çok sayıda reçete (terkip) de bulunmaktadır. İlk olarak 1935 yılında Dr. Feridun Nafiz Uzluk kitabı tanıtmış ve aynı yıl Dr. Hakkı Uzel de kitap hakkında bilgi vermiştir. İbn-i Şerif kitapta felci şöyle tanımlamıştır:

"Falic yani felç, öyle bir illettir ki baştan iner, yüreğe dökülür. Kişinin bir yanı tutulur, el ve ayak hareketi bazen olur, bazen olmaz. Hatta iki ayağı bile tutulur. İlacı ise, evvela kan aldirmek ve hastayı

kusturmaktır... Hasta iken süci, yani şarab içmek kesinlikle zararlıdır.... Eğer bu yapılanlar çare etmeyecek olursa; bal şarabı veya handikun şarabı veyahut 20 dirhem eğir, 5'er dirhem zencefil ve kimyon dövülüp, elenip bal ile karıştırılır, elde edilen macun 3 dirhem olarak verilir"

"Lakve (Ağız eğilmesi), ansızın olur. Bir şeyi tatmak hissi ve çiğneme kuvveti ortadan kalkar. Muhtemelen felç yada sekte başlangıcıdır. Lakve olan kişiye dört güne kadar kuvvetli ilaç vermemek gerekir, zira hasta daima tehlike içindedir, hastalığın felce dönüşüp helak olması muhtemeldir..." (5).

Görüldüğü gibi İbn-i Şerif de geleneksel yöntemlerle hastayı tedavi etmekte, felcin, humoral sıvı patolojisinin getirdiği anlayış çerçevesinde hastanın vücudundaki sıvı dengesizliğinden kaynaklandığını bilmekte ve fazla sıvıların boşaltılması yoluyla hastalığı tedavi etmeye çalışmaktadır.

İbn-i Şerif'den 4 asır ileriye, 19. yy. Fransa'sına gidecek olursak tedavi yöntemlerinin pek değişmediğini göreceğiz. Ünlü Fransız yazarı Balzac (1799-1850), bilindiği gibi Vadideki Zambak, Köylüler, Goriot Baba, Sönmüş Hayaller gibi birçok romanın yazarı olup, bazı eleştirmenlerce *roman sanatının Shakespeare'i* olarak tanımlanmaktadır. Kendisinden sonra gelen romancıları da derinden etkilemiş olan Balzac, Goriot Baba adlı romanında (1834) felç olan Goriot'un durumunu günlük hayattan gözlemleriyle betimlemiş ve tedavide hardal yakısı, kan alma, Çin yakısı, yıkama gibi geleneksel tıp yöntemleri kullanıldığını romanın kurgusuna yerleştirmiştir. Hastalıkla ilgili bazı paragraflardan bölümler:

"-Rastignac: Herhangi bir ilaç var mı?"

-Bianchon (Doktor): Hiçbir ilaç yok, serumu aşağılara, bacaklara doğru çektirecek bir tepki yaratmanın bir yolu bulunursa belki ölüm geciktirilebilir. Adamcağızın iyice zayıflamış

vücuduna sülükler yapıştırıldı, bunun yanısıra hardal lapası kondu, ayakları düzenli yıkandı.

- Bianchon (Doktor): Adamcağızı ayaklarından kalçalarına kadar kaynar hardal lapasına sarmak gerek, eğer bağırırca daha ümit var demektir. Sırtını Çin yakısı ile yakıyorlardı, bu tıbbın son ilacıydı" (6).

Ondokuzuncu yy.'da Avrupa'daki tedavi yöntemlerinin de geleneksel tıp yöntemleri olduğunu görüyoruz (Charcot'un sinir sistemi hastalıkları üzerine yazdığı kitaba (7) baktığımızda da bunu görmekteyiz). Antik çağlardan 20. yy.'ın başlarına kadar SVH'da tedavinin benzer olduğunu, tıbbın çaresiz kaldığını söyleyebiliriz. Yüz güldürücü modern tedavi yöntemleri ancak az önce belirtildiği gibi 20. yy.'da yürürlüğe girmiştir. Ancak bu tedavi yöntemlerinin de SVH'da optimum başarıyı elde ettiğini söylemek mümkün değildir; tüm popülasyona ulaşabilen, basit uygulanır, sınırlılığı az olan ve düşük maliyetli tedavi yöntemleri için daha uzun bir süre geçmesi gereken gibi gözükmektedir. Ve belki de bir yüzyıl sonra SVH'nın tarihçesini yazanlara günümüzdeki tedavi yöntemleri ilkel görünecektir.

KAYNAKLAR

1. Pound P, Bury M, Ebrahim S. From apoplexy to stroke. Age Ageing. 1997;26(5):331-7.
2. Schiller F. Concepts of stroke before and after Virchow. Med Hist. 1970;14(2):115-31.
3. Toole JF. A History of cerebrovascular Disease since the Renaissance. In: Roach ES ed. Toole's Cerebrovascular Disorders. Cambridge: Cambridge University Press, 2010; 1-10.
4. Schutta HS. Morgagni on apoplexy in De Sedibus: a historical perspective. J Hist Neurosci. 2009;18(1):1-24.
5. Tabib İbn-i Şerif. 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı, Yedigâr İbn-i Şerif. Editör: Orhan Sakin. 1. Baskı, İstanbul: Yerküre Yayınları, 2003; 72-73
6. Balzac H. Goriot Baba (Çev. Sonat Kaya). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, 1999; 357-402.
7. Charcot JM. Lectures On the Diseases of the Nervous System. London: Nabu Press, 2010; 120-129.